

МАРИЈА ИЛИЋ
(Београд)

ДИНАМИКА ЈЕЗИЧКЕ И СОЦИЈАЛНЕ ПРОМЕНЕ:
О МАЊИНСКИМ ЈЕЗИЦИМА У МАЂАРСКОЈ
С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СРПСКИ ЈЕЗИК*

Представља се кратки социолингвистички опис српског као мањинског језика у Мађарској, и то пре свега однос двојезичности, одржања/замене језика и језичке идеологије говорника. Ради увида у друштвени контекст даје се преглед социолингвистичких проучавања мањинских језика који имају развијени контакт са српским, и то: немачког, румунског, бугарског, хрватског. На крају, дат је кратак преглед досадашњих истраживања српског језика у Мађарској и описана је савремена социолингвистичка ситуација српског као мањинског језика.

Кључне речи: мањински језик, замена језика, идентитет, језичка идеологија, двојезичност, Мађарска, српски, немачки, румунски, бугарски, хрватски.

1. „Замена језика“ и језичка идеологија говорника

Замена језика се дефинише као процес у коме хабитуална употреба једног језика бива замењена хабитуалном употребом другог језика, при чему неколико наредних генерација наставља да користи оба језика (Weinreich 1953). Многа истраживања европских етничких и језичких заједница указују на замену језика у оним заједницама за које је била карактеристична вишевековна двојезичност или вишејезичност.¹ Захваљујући научним истраживањима као и

* Рад је настао у оквиру пројекта Балканолошког института САНУ „Етничка и социјална стратификација Балкана“ (бр. 148011), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Таква истраживања могу се наћи у: Gal 1979 за мађарски у источној Аустрији, Tsitsipis 1998 за албански (arvanítika) у јужној Грчкој, Voss 2004 за сло-

политичкој агенди Европске уније, овај проблем се нашао у жижи друштвене и политичке јавности, а посебна политичко-правна заштита мањинских језика је обезбеђена оснивањем Европског бироа за мање коришћене језике 1982. године (уп. European Bureau for Lesser-Used Languages) и усвајањем Европске повеље мањинских и регионалних језика 1992. (уп. European Charter for Regional or Minority Languages). Социолингвисти су се такође zaloжили за креирање политике ревитализације угрожених језика, која је у неким срединама дала успешне резултате (уп. Fishman 2001).

У социолингвистичкој литератури се као узроци за замену језика често наводе следећи макросоциолошки фактори: национална (већинска) хегемонија, индустријализација, урбанизација, укидање међуетничких баријера и увећање комуникације, губитак националне самосвести и осећаја лојалности према матичној групи, појава мас-медија итд. Међутим, утврђено је да то нису једини а често ни најважнији узроци, јер различите језичке заједнице развијају особене праксе употребе језика у сличном друштвеном контексту. Стога су се лингвисти окренули истраживању једне области важне за разумевање употребе језика, наиме – односу говорника према свом језику, идентитету и друштвеним променама који их води томе да одрже или напусте свој матерњи језик. Бројна социолингвистичка истраживања су показала да управо ставови и однос говорника према језику у свим својим контроверзним односима и значењима конституишу једно важно поље дијалога на коме се преламају и боре за превласт текуће идеологије друштва и заједнице која у том друштву живи (Hill 1985, Woolard 1985, Gal 1987, 1995). Мишљење стручњака који се баве језичком политиком и планирањем је да прво треба оцртати сложену језичку ситуацију, а затим идентификовати релевантна веровања о потенцијалним вредностима језичких варијетета, како симболичким тако и прагматичним (Spolsky 2004). Тек са овим подацима могу се предузимати одређене мере у језичкој употреби и планирању и, наравно, истражити да ли предузете мере имају било каквог ефекта на ставове о језику и језичку праксу.

венске дијалекте у северној Грчкој, Petrović 2009 за српски у Белој Крајини у Словенији, Wasserscheidt 2007 за мађарски у јужном Банату у Србији, и др.

2. Правни оквир и социолингвистичка истраживања језика мањина у Мађарској

Иако су у Уставу Мађарске из 1949. садржани важни мањинско-политички принципи, они се нису консеквентно примењивали током комунизма (Ластих 2003). Такође, низ друштвених промена – нагла индустријализација, строга политичка контрола мањинских организација, колективизација земље и реформа мањинских школа у двојезичке из раних 60-их – негативно су се одразили на виталност мањинских језика. Појачани интерес за мањине и њихов положај у Мађарској може се пратити већ од 70-их, и јавља се упоредо са интересовањем мађарске политичке и научне елите за положај мађарске мањине у околним земљама (Gal 1995, Grbić 1994). Први значајан корак ка утврђивању колективних права мањина у Мађарској након пада комунизма био је амандман на Устав из 1989. и Члан 68 који је додат овом документу у 1990, а којим се у пет параграфа утврђује следеће: (§1) статус мањина као државотворних чинилаца, (§2) гарантовање њихових колективних права, међу којима су право на колективно учешће у јавном животу, неговање сопствене културе, употребу матерњег језика, образовање на матерњем језику, употребу имена на свом језику, (§3) политичко заступништво, (§4) оснивање локалних и земаљских самоуправа, (§5) услов по коме је за прихватање закона о правима националних и етничких мањина потребна двотрећинска већина присутних посланика у парламенту (в. *Magyar Közlöny* 78, 1990). Даље, права мањина су регулисана Законом LXXVII о правима националних и етничких мањина из 1993. (в. *Magyar Közlöny* 100, 1993), који представља допуну и разраду наведеног уставног Члана 68 и и којим се регулишу индивидуална и колективна права мањина у Мађарској.² Према овом закону статус „аутохтоних“ мађарских мањина добило је 13 етничких и националних заједница, а то су оне мањине које се налазе на простору данашње Мађарске бар један век, и које као такве добијају посебна колективна права, и то: Бугари, Роми, Грци, Хрвати, Пољаци, Немци,

² Преводи Закона на светске језике, као и на српски и на језике мањина могу се наћи на страницама владиног Уреда за националне и етничке мањине, <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1314>. Мађарска термилошка дистинкција између „етничких“ и „националних“ мањина заснива се на томе да ли одређена мањина има „матичну земљу“ (националне мањине) или је нема, као нпр. Роми (етничка мањина).

Јермени, Румуни, Русини, Срби, Словаци, Словенци и Украјинци. Припадници мањина имају право да отпочну процедуру легалног признања уколико се бар 1.000 особа изјасни да припада мањини која није наведена у Закону. Такву иницијативу имала је, на пример, заједница Буњеваца у Мађарској, али је мађарски парламент након консултација с мађарским научним институцијама одбио захтев 2006. године, с образложењем да они не представљају посебну националну заједницу (Dobos 2007: 467).

Закон из 1993. прилагођен је специфичном положају мањина у Мађарској, које одликује мала бројност и велика распршеност. Уједно, Закон представља легалну основу на којој функционише систем мањинских локалних и земаљских самоуправа, које обезбеђују наведеним мањинама у неком степену нетериторијалну културну аутономију (Варади 2003, Ластих 2004, Bartha, Borbély 2006, Dobos 2007).

Мађарска је, такође, била једна од првих земаља потписница Европске повеље за мањинске језике, а одредбе закона је усвојио мађарски парламент 1995. Повеља подржава право на образовање на мањинском језику почев од предшколског па све до средњошколског образовања, уколико постоји довољан број заинтересованих ученика. Мађарска је преузела обавезу заштите за шест мањинских језика – немачки, словачки, румунски, хрватски, српски, словеначки, док ромски није укључен. Изостављање ромског језика из овог система подршке и заштите предмет је контроверзних расправа до данашњих дана у Мађарској (Bartha, Borbély 2006).

И поред напредне правне заштите, језичку ситуацију у савременој Мађарској одликује драстично смањење броја говорника мањинских језика и одмакли процес замене језика. Мађарска и друге нове земље чланице из Источне и Централне Европе показују специфичности у односу на Западну Европу: нпр. велика географска распршеност мањинских група, много већи проценат ромске популације; иако подржане бројним законима, двојезични статус и етно-лингвистичке и културне разлике мањинских заједница се често негирају у пракси и многим професионалним и јавним доменима. Учено је такође да су у свим источноевропским земљама истраживања научника имала изразито мали утицај у формирању и спровођењу државне политике у вези са мањинама (Euromosaic II, Bartha, Borbély 2006).

3. Језици мањина у Мађарској и језичка идеологија: сличности и разлике

Последњи државни попис у Мађарској из 2001. применио је нове методе по којима су на питања која се тичу етничког и националног идентитета била дозвољена по три одговора, али је остављена и могућност да се на та питања не одговори. У та питања спадају пре свега (1) националност, (2) културне и традицијске везе с неком националношћу, (3) матерњи језик, (4) језик који се користи у породици и међу пријатељима. Укупно 314.060 испитаника се изјаснило да припада некој од признатих мањина, а свега 135.788 је назначило неки од признатих мањинских језика као свој матерњи, што је 1,37% укупног становништва. Такође, 166.366 испитаника се изјаснило да користи неки од мањинских језика у породици и/или међу пријатељима. Ови подаци сврставају Мађарску у категорију етнички и језички хомогених држава.³ Треба истаћи да је чак 541.000 испитаника искористило своје законско право да не одговори на питање о матерњем језику, што чини 5,31% становништва (уп. Nepszámlálás 2001, Vékás 2005). Ако се упореде резултати пописа од 1960. до 2001, може се приметити тренд пораста мањинске етничке самоидентификације, а пад броја говорника и редукација употребе мањинских језика.⁴

Прво национално социолингвистичко истраживање лингвистичких мањина које имају не-мађарско етно-лингвистичко порекло спроведено је између 2001. и 2004, и укључило је румунску, словачку, српску, немачку, и бејашку⁵ заједницу, као и заједницу глу-

³ Од Првог светског рата па до данашњих дана проценат мањинског становништва у Мађарској није прелазио 10% укупног становништва, чиме се Мађарска сврстава у етнички хомогене земље (Dobos 2007).

⁴ Уколико изузмемо попис из 1941. јер је обухватио територију са анексираним територијама, и попис из 1949. јер је примећен наглашен тренд „неизјашњавања“ етничких мањина као последица траума из Другог светског рата, први колико-толико релевантан извор података јесте попис из 1960, у коме се 175.006 испитаника изјаснило да има мањински матерњи језик, а 123.769 да им је етничка припадност мањинска.

⁵ Етноним *Бејаш* се односи на румунофону етничку групу која живи расејана најмање два века на данашњој територији Мађарске, Румуније, Србије, Хрватске, Босне и Херцеговине, Бугарске, Македоније. По многим културним одликама сматра се блиском ромском етницитету, иако њени припадници не говоре ромски и сами себе називају различитим именима: *Бањаши*, *Ругари*, *Румуни*, *Коршијари*,

вих (Bartha, Borbély 2006). Истраживање је показало да већина испитаника и даље сматра мањински језик матерњим (преко 80%), а одступања су забележена у словачкој и немачкој заједници. Према истраживању, порекло и припадност заједници имају далеко важнију улогу од мањинског језика у конструкцији етничког идентитета код ромске, немачке и српске заједнице, док је језик важнији од порекла за румунске и словачке испитанике. У истраживању ставова о употребној вредности језика утврђено је да једино припадници немачке заједнице виде свој језик као кориснији од мађарског (скоро 50%), док припадници осталих група у великом проценту (преко 70%) сматрају да је корисно или знање мађарског или знање оба језика (мађарског и мањинског) (Bartha, Borbély 2006).

Социолингвистичка истраживања немачког, румунског, бугарског и хрватског мањинског језика посебно су занимљива зато што припадници српске говорне заједнице у многим насељима већ вековима живе са овим мањинским заједницама, и што су се временом између њих развиле (и очувале) бројне културне и језичке сличности и разлике. Како се специфичност српске мањинске групе може разумети само у поређењу са заједницама које се налазе у истом или сличном друштвено-политичком контексту, у даљем току рада дат је преглед неких истраживања ових мањинских језика.

3.1. Немачки мањински језик: замена језика и паневропска перспектива

Говорници немачког језика су се у највећем броју населили у првој половини XVIII века, у области Паноније, Баната, Бачке, које су биле депопулисане након Отоманских ратова, а сви Немци су без обзира на порекло звани Швабе. Највећа концентрација немачких говорника данас се налази у јужном делу Мађарске и у Будимпешти. На последњем попису из 2001. у Мађарској, 33.774 испитаника је одредило немачки као свој матерњи, а скоро двоструко више – њих 62.105 – изразило је своју припадност немачкој етничкој групи; укупно 120.344 испитаника исказало је своју припадност немачкој заједници према бар једном од четири критеријума етничког идентитета (Tóth, Vékás 2005). Ипак, стручњаци процењују да је број

румунски/влашки Циџани, Бејаши, Бајеши. У Мађарској је устаљен термин *Бејаши* (уп. Сикимић 2005, 2006).

припадника немачке заједнице далеко већи и да се креће између 200.000 и 220.000, што је после ромске најбројнија мађарска мањина (Maier 2005 цит. Dobos 2007). По религијском одређењу немачки говорници су углавном католици, а мањи део чине лутерани. У многим насељима у Пештанској жупанији и у Барањи, немачка и српска заједница су вековима живеле једна поред друге, тако да су остварени бројни међукултурни и међујезички контакти.

Неколико историјских етапа и догађаја су утицали значајно на заједницу немачких говорника и на њихову језичку идеологију: просперитет и економски напредак мађарских Немаца у XIX и првој половини XX века, протеривање више од половине немачких говорника након Другог светског рата, и однос економија Мађарске и Западне Немачке након пада комунизма (Gal 1995, Пић 2008). У социолингвистичким истраживањима је примећено да је код немачких говорника дошло до раздвајања немачког као симбола локалног идентитета од немачког као симбола транснационалне вредности, као и да стандардни немачки, који се учи у школи, има изразити престиж међу локалним говорницима у односу на локалне немачке говоре (Erb & Knipf 1999, Gal 1993, 1995). Истраживања језичке идеологије немачких говорника у месту Бој (мађ. Bóly) у Барањи, мешовитом немачко-мађарском месту које је до Другог светског рата било искључиво насељено немачким говорницима, показала су да је у локалној заједници и у групној и вангрупној комуникацији мађарски језик апсолутно доминантан (Gal 1993, 1995). Амерички антрополог Сузан Гал бележи да најстарија популација најбоље чува локални немачки говор, али и сећање на период после Другог светског рата када је владало широко антинемачко расположење, и када су се становници плашили да немачки говоре на јавном месту. С друге стране, људи рођени након 1940. радије говоре мађарски јер њиме боље владају, док на немачком не могу довољно добро да се изразе јер им често, како сами наводе, недостаје речник. Ипак, да је немачки престао бити код групе солидарности, најбоље се види у језичком избору билингвалних говорника старих између 30 и 40 година, који радије говоре мађарски и у породичном дому, док употребу немачког свесно редукују на комуникацију са старијом родбином и немачким монолингвалима који долазе у посету или их сусрећу на путовањима (Gal 1993, 1995).

У местима са немачком мањином забележено је изузетно повећање програма на немачком у редовним образовним установама.

Наоко контрадикторна пракса замене матерњег језика и појачаног интересовања за учење матерњег језика као страног, има своје порекло у језичкој идеологији. Због добре економске позиције држава у којима је немачки званични језик и паневропске перспективе немачког језика, припадници немачке језичке заједнице данас дају предност немачком у односу на мађарски на глобалном, транснационалном плану и виде га као симбол супериорније форме друштва. Ревалоризација немачког и мађарског језика немачких говорника представља и скривену критику мађарског државног социјализма (Gal 1993, 1995). С једне стране, многи који не потичу из немачке мањине уче у оквиру мањинских програма немачки, док, с друге стране, многи потомци немачких староседелача не користе више свој језик. То значи да постоји тренд ревалоризације немачког језика и пораст симпатизера немачке етничке групе и немачког језика и међу другим етничким групама у Мађарској.

3.2. Румунски мањински језик: замена језика и језичка лојалност

Припадници румунске мањине доселили су се углавном у првој половини XVIII века, након протеривања Турака из Мађарске, и то је тада била економска миграција. Данас они живе у више од 20 насеља дуж румунско-мађарске границе, а у два места чине локалну већину – Мекхереку (мађ. *Mékherék*) (90%) и у Кетеђхази (мађ. *Kétegyháza*) (65%). По религијском одређењу, ова мањинска заједница се дели на грко-православне, грко-католичке и баптистичке заједнице. На попису 2001, 7.995 испитаника се изјаснило да припада румунској етничкој групи, а 8.482 да им је румунски матерњи језик; укупан број испитаника који је назначио везу са румунском заједницом јесте 14.781 (Tóth, Vékás 2005). Међутим, румунске мањинске организације и мађарски научници процењују да је број припадника румунске заједнице између 20.000 и 25.000 (Borbély 1997, Mayer 2005 цит. Dobos 2007). Будући да није било конфесионалне баријере, већ почетком XX века долази до склапања мешовитих бракова између мађарских Срба и Румуна, посебно у местима где живе заједно, нпр. Батања (мађ. *Battonya*), Чанад (мађ. *Magyarcsanak*). Румунска језичка ситуација показује бројне сличности са српском: географска одвојеност заједнице од матичне земље

и недостатак контаката, географска распршеност насеља, миграције из села у град, мали број припадника заједнице, пракса да деца из етнички мешовитих бракова уче само мађарски језик и др.

Према мађарским социолингвистима, међу мађарским Румунима врло је изражена језичка лојалност у конструкцији етничког идентитета. То значи да би хипотетички Румун који изгуби језик вероватно био „изгубљен“ за заједницу, јер језик представља његову најјачу спону са заједницом (Bartha, Borbély 2006). На основу низа социолингвистичких истраживања у месту Кетеђхаза, где су румунски говорници у већини а по религијској припадности православни, констатован је одмакли процес замене језика (Bartha, Borbély 1995, Borbély 1995/1996, 1997, 2000, 2007). Румунски језик се користи унутар породице, између пријатеља и суседа, током религијске службе у цркви, у сусретима са румунским рођацима и на часовима румунског. У овим доменима постоје оштре генерацијске разлике у избору језика: само најстарија генерација користи румунски у кући више него мађарски, већ средња и млађа генерација говоре мађарски у кући три, односно четири пута више него румунски. Такође, за све генерације, а посебно за млађе, особена је говорна пракса алтернације кодова и говорних стилова румунског и мађарског, и то преукључивања (енг. *code switching*) и мешања кодова (енг. *code mixing*). Језичка политика православне цркве да у служби користи румунски језик утицала је позитивно на виталност мањинског језика. Упоредна анализа државних пописа из два румунска места у периоду од тридесет година, показала је да је проценат очувања језика био двоструко већи у селу где је црквени језик био румунски у односу на село у коме живе румунски грко-католици, где је црквени језик мађарски (Borbély 2000: 34). Међутим, црква више не може бити главни ослонац језичке политике, јер је значај који црква има у румунској заједници, и то нарочито међу млађима, опао.

Румунски стандардни језик, пре свега посредством румунских медија, утицао је у великој мери на локални говор и то највише на језик средње генерације. Према анкети, говорници старије генерације описују свој језик као „мешовити варијетет између румунског и мађарског“ (79%), док га припадници млађе генерације виде првенствено као „говор који се много разликује од стандардног румунског, и према томе је мање правилан“ (68%). У средњој генерацији пола испитаника се определило за прву односно за другу опцију

(Borbély 1995/1996). Пуристичка идеологија мањинских школа у настави румунског језика, која не уважава специфичности говорног дијалекта који се развија у интензивном језичком контакту са мађарским, доводи до тога да говорници, нарочито млађи, негативно вреднују свој матерњи идиом и тиме се смањују шансе за његово очување (Borbély 2000).

3.3. Бугарски мањински језик: замена језика и „атомизирана“ мањина

Мада је досељавања било и раније, главни део садашње бугарске мањине чини економска миграција с краја XIX и почетка XX века, тзв. бугарски баштовани (Ганева-Райчева 2004, Сотиров 2000). Бугари живе у преко 170 насеља у Мађарској и спадају међу „најраспршеније“ мањине, што је последица индивидуалног карактера њихове новије миграције. Према попису из 2001, 1.358 испитаника је нагласило своју везу са бугарском нацијом, а 1.299 означило је бугарски као матерњи; укупно је 2.316 испитаника истакло је везу са бугарском групом. Мађарски научници и бугарске мањинске организације процењују њихов укупан број на 5.000 (Dobos 2007, Сотиров 2000). По религијској припадности су православни. Језичка блискост и иста конфесија утицали су на спајање српске и бугарске етничке групе у словенску дијаспору и енклаву у мађарском окружењу: најчешће је долазило до асимилације Бугара у српску заједницу, што потврђују бројна истраживања (Бата – Миков 1994; Ловра – Прелић 1995; Чип – Сикимић 2007, Илић 2008; Помаз – Рашкова 1994). Овај правац асимилације се може тумачити већом бројношћу и дужим историјским континуитетом српске заједнице у набројаним местима, као и „атомизираношћу“ бугарске миграције.

Пре Другог светског рата бугарски је био доминантан ако не и једини језик у породици, на послу, у пријатељском кругу, а након тога процес замене језика се убрзава, на шта утиче и нестајање бугарских професионалних задруга баштована (Сотиров 2000, Ганева-Райчева 2004). Према социолингвисти Сотирову, могу се уочити типолошко-генерацијске разлике у степену конзервације бугарског идиома односно утицаја мађарског, које зависе од типа и времена миграције; међутим, присутне су и индивидуалне разлике, тј. чиниоци биографије говорника, професије, итд. На однос билингвал-

них говорника према бугарском односно мађарском утиче и друштвено-економски статус; тако један информатор из Халастелека (мађ. Halásztelek) изјављује да Бугари међу собом причају бугарски ако су богати, а ако су сиромашни, онда мађарски (Сотиров 2000: 40). Употреба бугарског/мађарског често служи као критеријум за однос према симболичким вредностима бугарског и мађарског друштва онако како их говорници доживљавају.⁶

Истраживања бугарске заједнице у Мађарској показују да језик јесте важан али не и неопходан маркер у етничкој самоидентификацији. Према доменима употребе језика, једино је у цркви бугарски доминантан; у породици, пријатељском кругу, мањинским организацијама и у образовању користе се оба језика, али је доминантан мађарски; у осталим доменима као што су трговина, посао, администрација скоро једини језик комуникације је мађарски (Сотиров 2000). Испитаници истичу да има тема о којима се „лакше“ говори на мађарском односно бугарском: најчешће се за теме из традиције и аграра користи бугарски, а за теме из савременог живота мађарски (Сотиров 2000, Ганева-Райчева 2004). Најчешће, пак, у међусобној комуникацији билингвалних говорника долази до преукључивања кодова, наизглед, без јасне логике. Иако сви начелно имају позитиван став према двојезичности, у мешовитим породицама се углавном прелази на мађарски, јер је то говорницима лакше и економичније.

Како истиче Сотиров (2000: 61), употреба бугарског у Мађарској може имати и неке додатне социјалне функције: индивидуације у мађарском друштву (привлачења пажње, што је посебно присутно код младих), тајног језика (примери да говоре мађарски Бугарској, а бугарски у Мађарској, итд.), стилског маркирања (употреба бугарског/мађарског као индекса емотивног или идеолошког става: љутње, дистанцирања, наглашавања ауторитета); такође, добро владање бугарским може бити извор личног поноса.

⁶ Сличан пример примећен је и у румунској заједници, у случају две најбоље пријатељице – Марије и Флоре. Прва је припадала сиромашној, а друга богатој румунској породици, што је касније утицало на то да румунски језик и румунство везују за различита симболичка значења, тј. за назадност/напредак, низак/висок друштвени статус, итд. Тако је Марија свела румунски на комуникацију са мештанима, док је децу уписала у мађарску школу и у кући прешла на мађарски; Флора је пак децу уписала у румунску школу и претплатила се на румунске медије (Borbely 2000: 46).

3.4. Хрватски мањински језик: замена језика и разноликост језичких идеологија

Хрвати се насељавају на територији данашње Мађарске већ од XV века, бежећи од турских освајања. Таква миграција је, као и код већине других мањинских група у Мађарској, резултирала архипелашком лоцираношћу њихових насеља. Етнички и језички, хрватска популација у Мађарској је врло шаролика. Регионално и етнички, хрватски етнологзи разликују Градишћанске, Помурске, Подравске и Барањске Хрвате. Такође, као етно-регионалне заједнице наводе се Буњевци, Шокци, Бошњаци, Далматинци, Раци, који се третирају и као посебне етничке заједнице без изражене националне самоидентификације (Šarošac 1977), и као део хрватског националног корпуса (Grbić 1994). По религијској припадности све наведене етничке заједнице су католичке, а језички гледано присутна су сва три наречја: штокавски, кајкавски, чакавски. На попису из 2001. 14.326 испитаника је одредило хрватски као свој матерњи језик, 15.597 припадност хрватској нацији; 25.730 исказало је своју везу са хрватском нацијом према бар једном од понуђених критеријума идентитета. Број припадника хрватске мањине се процењује пак као знатно већи, тј. на око 80.000–90.000 (Dobos 2007). Разноликост етничких и језичких група огледа се у различитим самоидентификацијама и језичким идеологијама. С једне стране, Градишћански Хрвати већ од XVI века развијају књижевни језик на дијалекатској основи, и имају врло развијен и осећај националне хрватске припадности и локално-етничког идентитета (Jembrich 1997, Nyomárkay 1996). С друге стране, низ етничких група проблематизују своју припадност некој нацији и истичу пре свега свој етнички идентитет, нпр. Раци, Бошњаци, Буњевци (Прелић 2008а, Szilágyi 2006, 2008).⁷ У неким местима хрватске етничке заједнице живе поред српских заједница или у њиховој близини (нпр. Сантово, Бата, Печуј), а због блискости језика и култура већ од почетка XX века долази до склапања међуетничких бракова.

Социолингвистичко истраживање хрватског језика у Мађарској је спровео Институт за миграције и народности Свеучилишта у За-

⁷ Ове групе тако показују неке карактеристике заједница које су у савременој теорији оквалификоване као „нације без домовине“ (енг. „national homeless“ цит. Voss 2004).

гребу 1990, као део пројекта проучавања културне димензије етничког идентитета Хрвата у Мађарској. Истраживање је обухватило 520 испитаника у више жупанија и више десетина насеља (Grbić 1994). Већина испитаника се определила за попуњавање упитника на мађарском а не на хрватском, што је једна од потврда доминације мађарског у области писмености. Према истраживању, испитаници се идентификују са мађарском државом, национално углавном са хрватском нацијом, а врло су изражене и локално-етничке самоидентификације. Такође, наглашен је емотивни однос према дијалекту, као и тежња за еманципацијом дијалеката од стандардног језика. Већина испитаника је матерњи језик научила у родитељском дому, и проговорила њиме у раном детињству. У раном детињству је усвојен и мађарски и још тада се јавља асиметрична двојезичност у корист мађарског. Своје активно и пасивно знање хрватског већина испитаника оцењује као „средње“, знање мађарског као „добро“. Такође, и у случају хрватских заједница утврђена је генерацијска разлика: млађи боље говоре мађарски од хрватског јер су га усвојили у најранијем детињству, старији боље знају матерњи (Grbić 1994).

Мађарски се неколико пута више користи у укупној комуникацији. Преостале сфере употребе мањинског језика су круг породице и неформална комуникација међу пријатељима, међутим у тим доменима доминира наизменична употреба оба језика, тј. преукључивање кодова. Такође, истиче се амбивалентна улога мањинских школа, које у овако сложеним ситуацијама замене језика могу бити контрапродуктивне уколико су пуристички настројене у корист стандардног хрватског језика. У случају да је особа заменила мањински језик језиком већине, оно што ће је повезати са мањинским језиком биће управо став према редукованом или изгубљеном језичком идиому. Стога у језичкој идеологији хрватских говорника све више преовладава манифестативна функција језика (тј. позитивне и емотивне оцене хрватског језика), а опада комуникативна (тј. језик се све мање користи) (Grbić 1994).

На основу овог кратког прегледа истраживања мањинских језика види се да су процеси симболичког кодирања и употребе језика променљиви и зависни како од друштвено-политичких процеса, тако и од културних специфичности језичких заједница. Тако је, на пример, константован пораст „вредности“ немачког језика на тзв. лингви-

стичком тржишту, али опадање функција и вредности свих мањинских језика, па и немачког, у интрагрупној комуникацији. Поред тренда опадања броја говорника и употребне вредности мањинског језика у свести говорника, српску заједницу карактеришу и неке специфичности у концепцији етничког и језичког идентитета.

4. Српска језичка заједница: језичка истраживања и дијалектолошка парадигма

Присуство Срба на данашњој територији Мађарске бележи се још у првој половини XV века (Тирковић 1982). Од тада су миграције Срба на територију Угарске и потом Хабзбуршке монархије биле сталне и директно изазване турским освајањима српских и угарских територија. Број припадника српске заједнице на територији Угарске, односно Хабзбуршке и Аустро-Угарске, монархије је стално варирао као и историјске територије тих држава, али може се рећи да је број говорника староседелачких заједница у константном паду током читавог XX века, и да се тај тренд наставља и у XXI веку. Према последњем попису из 2001, 3.388 испитаника је одредило српски као матерњи језик, њих 3.816 српску националност, а укупно је 7.350 испитаника је истакло везу са српском етничком заједницом (Vékás 2005). Мањинске и мађарске институције процењују број Срба у Мађарској између 5.000 и 7.000 (Dobos 2007). Већина припадника српске заједнице је православна, али један значајан број неправославних испитаника је на попису из 2001. истакао своју везу са српском заједницом (Nepszámlálás 2001, Ластих 2004). Поред тога, српска заједница је раштркана по малим језичким енклавама, у преко 20 насеља; највећи број Срба живи у Будимпешти и њеној околини, затим у Поморишју и у Барањи, и у насељима Медина (жупанија Толна) и Сантово (мађарски део Бачке). У свим насељима Срби се вековима налазе у мултиетничком окружењу, па су тако развијени бројни међујезички и међукултурни контакти, а у новије време све је више и међуетничких бракова.

Језичка истраживања Срба у Мађарској повезана су са најзначајнијим именима српске лингвистике и дијалектологије. Језичку грађу из мађарског дела Барање за Вуков *Српски рјечник* сакупио је Адам Драгосављевић. Прву дијалектолошку скицу српских говора у околини Будимпеште дао је Александар Белић (Белић 1910). Дија-

лекатско истраживање говора јужних Словена у Мађарској обавио је 1960. године Павле Ивић и саопштио резултате у низу радова који су махом засновани на овом истраживању (Ivić 1961/1962, 1966, Ивић 1971, 1985 [1956], 1991, 1994, 1997). Према нашим најзначајнијим дијалектолозима, испитивање језика дијаспоре треба да „утврди крај одакле су се његови представници доселили“ (Белић 1910) и „da približi nauci jedan od osnovnih izvora obaveštenja o predmigracionoj slici srpskohrvatskih dijalekata“ (Ivić 1961/1962). Управо су се у том правцу развијала потоња дијалектолошка истраживања, а свим радовима је било заједничко то да се баве говорима руралних средина. Најобухватнији дијалекатски опис свих штокавских говора у Мађарској дао је Предраг Степановић (Степановић 1994, 2000). Према области истраживања радови се могу груписати у класичне дијалектолошке описе (радови Павла Ивића, поред наведених још и Степановић 2000а, 2000б, Петровић 1974, Николић 1993, Rakić 1997, 1998), дијалекатску лексикографију (Мијатовић 1983), дијалекатску ономастику (Петровић 1974а, 1976, Стефановић 1993, 2003), прегледне радове (Милорадовић 2004, 2005). Дијалектолошким истраживањима је утврђено да су у говорима Срба у Мађарској заступљена сва три наречја – екавско, ијекавско и икавско – који су оличени у шумадијско-војвођанском, косовско-ресавском, источно-херцеговачком и славонском дијалекту. У дијалектолошким радовима издваја се закључак да су српски (и хрватски) говори већине насеља мешавине више дијалеката и наречја, што указује да су те заједнице формиране од различитих говорних и миграционих група. Интерес за што „чистију“ дијалекатску слику говора навео је српске дијалектологе да из „својих записа одбацују оно што не спада у изворни месни говор“, па је тако изостављено проучавање утицаја стандарда на руралне говоре (Ивић 1997). Исто тако, изостављени су говори градских средина, Будима, Пеште, Сентандреје, што Предраг Степановић образлаже напоменом да „тамошњи 'варошки' говор захтева другачије испитивање“ (Степановић 1994: 130). У дијалектолошким радовима се могу наћи вредна запажања о међујезичком контакту. Међутим, док је међудијалекатском контакту и мешавинама штокавских говора и наречја поклоњена значајна пажња, међујезички контакт српског са језицима окружења је остао на маргинама интересовања.

Иако су већ Александар Белић (1910) и Павле Ивић (1985 [1956]) нагласили да народни шумадијско-војвођански говори у Ма-

ђарској имају свој писани израз у језику Гаврила Стефановића Венцловића, проповеднику и писцу из XVIII века, однос књижевних језика и народних говора није добио ширу научну пажњу. Ипак, у проучавању језика Срба у Мађарској јавља се изразита потреба за урбаном дијалектологијом (Јерковић 1996). Подаци о стандардном језику и говорима градских средина могу се наћи у радовима посвећеним говору Срба у Мохачу (Степановић 1994, Stepanović 1997), административном језику Сентандрејаца друге половине XVIII века (Стефановић 2000), књижевном језику Јакова Игњатовића и Јована Стерије Поповића, који могу послужити као илустрација говора Сентандреје односно Пеште и Вршца (Јерковић 2000, 2007), публицистичком језику *Српских народних новина* и проблемима међујезичке интерференције (Burzan 1994, 1996, Бурзан 1996, 2003). Ове студије могу послужити у проучавању историје српског књижевног језика и међујезичког контакта. У наведеним радовима је закључено да се у лексици градских говора и писаног језика Срба у Мађарској, како у прошлости (Стефановић 2000) тако и у садашњости (Бурзан 2003), могу наћи бројни калкови по узору на контактне језике, првенствено мађарски, затим бројне лексеме које се у савременом српском говору осећају као архаизми, и такође неологизми, који денотирају друштвене појаве које су особене за ову мањинску заједницу.

4.1. Српски језик у Мађарској: употреба и замена језика

У односу на српски језик у Србији, који је званични и службени језик државе, српски у Мађарској има позицију језика дијаспоре (Radovanović 2004). У Мађарској он има статус мањинског језика, где се већ вековима одржава и развија у алоглотском окружењу, у процесу интензивног међујезичког контакта, пре свега са мађарским, румунским, немачким, бугарским и хрватским језиком. Поред тога, српски језик одликује тренд смањења говорника и дестабилизовања традиционалистичке релације „нација–језик“, те стварања нових концепција националног и језичког идентитета. Српски мањински језик је институционално подржан у мањинским школама, Српској православној цркви, мањинским медијима. У школама се предаје као основни наставни језик (Будимпешта, Ловра, Деска), у оквиру двојезичне наставе (Батања), и у оквиру допунске наставе у

неколико других места. Најважнији медији су недељник *Српске народне новине*, недељна полчасовна емисија Мађарске телевизије на српском језику *Српски екран*, свакодневни радио програм из Печуја у трајању од 120 минута. Српски говорници прате преко сателитског програма и медије из Србије, али често истичу језичку баријеру, жалећи се да се говори сувише „брзо“ и „неразумљиво“, што указује на њихову ненавикнутост на савремени стандардни језик и новије промене у њему.

Како не постоји ниједна систематична социолингвистичка студија српског језика у Мађарској, социолингвистичка ситуација се, пре свега, може описати на основу антрополошких истраживања која су укључила и ставове говорника о језику, опис употребе језика и језичка права (Прелић 1995, 2001, 2008), питања из пописа која се тичу језика и идентитета (Nepszámlálás 2001), компаративних истраживања мађарских социолингвиста (Bartha, Borbély 2006), етнолингвистичких и социолингвистичких радова (Јерковић 1996, Сикимић 2003, Пић 2008а) и директних увида са терена. За српске језичке заједнице у Мађарској карактеристична је вишевековна, мање или више развијена двојезичност и још чешће вишејезичност. Готово сви припадници старије популације имају пасивно или активно знање бар двају језика, а врло често и више – у зависности од тога с којим језицима и заједницама су били у свакодневном контакту (Прелић 2001, 2008, Сикимић 2003). Вишејезичност припадници српске заједнице оцењују врло позитивно, чак као неопходан услов за опстанак мањине (Прелић 1995, 2001, 2008). Период након Другог светског рата обележен је процесом убрзане замене језика, што је особено и за остале мањинске језике у Мађарској, када након реформи школе и аграра мађарски постаје језик школства и радног места. У вези са заменом језика могу се приметити изражене генерацијске разлике, које се крећу од асиметричне двојезичности у корист српског (рођени пре Другог светског рата), ка асиметричној двојезичности у корист мађарског (средња и део млађе генерације), и ка мађарском монолингвизму (део млађе генерације). Најбројнији су они говорници који су у детињству савладали локални српски идиом напоредо са мађарским, а стандардни српски и мађарски у школи. У њиховом говору је изражен утицај доминантног мађарског језика (Јерковић 1996).

Припадници српске језичке заједнице позитивно оцењују језичка права да користе свој матерњи језик у администрацији, али их

углавном не користе, осим права да упишу име детета на језику и писмом матерњег језика. Према исказима говорника, постоје домени у којима је употреба српског од изузетне симболичке важности за ову језичку заједницу, а то су: властито име, језик у цркви и за српске празнике (посебно за столом кад се слави крсна слава), епитафи на надгробним споменицима, званични мањински скупови (Прелић 2001, 2008). Српски је преференцијални језик породичних и свих мањинских окупљања. Тако је оснивачка скупштина Самоуправе Срба у Мађарској одржана 1995. на српском језику.

У комуникацији билингвала уобичајена је пракса преукључивања српског и мађарског, што може зависити од говорне ситуације и теме разговора. Особе старије и средње генерације српски радије користе за теме из традицијске културе, пољопривреде, а мађарски за теме из области технике, администрације, савремене културе и савременог живота (Прелић 2001, 2008). То значи да се у идеолошко-културолошком смислу српски матерњи углавном асоцира са руралном традицијом, а мађарски са урбаном културом и државом, што је типично у ситуацијама замене језика у другој половини прошлог и почетком овог века (Gal 1979, Huffines 1980, Petrović 2009). Варирање у избору језика повезано је и са личностима и језичким компетенцијама саговорника. Присуство мађарског, односно српског монолингвала недвосмислено ће одредити употребу једног од двају језика. Такође, у интрагрупној комуникацији среће се и мешање српског и мађарског, и то посебно код полукомпетентних говорника, а може бити и део посебне интрагрупне шаливе комуникације. Према исказима информатора, говорници често и не примете када пређу у току разговора на један, односно други језик. На основу теренских запажања старији људи у афекту и јаким емотивним ситуацијама по правилу прелазе на српски, а млађи говорници – на мађарски (Прелић 1995).

У дискурсу српских говорника мешовити бракови се често повезују са „губљењем језика“, „губљењем обичаја“; а такве усмене наративе одликује идеолошки маркирана дихотомија временско-прилошких деикси „некад/сад“ (Пић 2008а). Такође, постоје мишљења да деца из мешовитих бракова теже усвајају српски (Прелић 1995). Теренска истраживања, међутим, показују да су деца из мешовитих породица двојезична, а ступањ двојезичности зависи појединачно од ангажовања родитеља. Истраживања су показала да

мали проценат садашњих мађарских супружника научи српски језик, што лоше утиче на виталност мањинског језика (Прелић 1995, 2001, 2008). Прелазак на језик већине у мешовитим браковима традиционално двојезичних (или вишејезичних) средина јесте новија појава, која је уочена и у другим мањинским заједницама Европе, и најчешће се датира у време после Другог светског рата. Како наводи амерички антрополог Сузан Гал, замена језика, у овом случају, може се повезати са опадањем престижа мањинског језика и у мањинској заједници и у друштву уопште (Gal 1979). Српска заједница у новије време бележи највећи проценат мешовитих бракова међу мањинским заједницама, и то највише бракова са Мађарима. Стога ће одржање српског бити директно повезано са способношћу говорника и заједнице да развију стратегије очувања и усвајања језика у мешовитим породицама (Пић 2008а).

4.2. Српски мањински језик: ставови о језику и језичка идеологија

Према Попису из 2001, припадници српске језичке заједнице одликују се врло малом разликом у броју испитаника који су своју националну припадност одредили као српску (3.816) а српски као матерњи језик (3.388). Поређења ради, у немачкој заједници је двоструко већи број испитаника опредељених за немачку националност од оних који су истакли немачки као матерњи (Nepszámlálás 2001). Међутим, истраживања антрополога и социолингвиста показују да однос „језик – етнички идентитет“ није увек узајаман и једнозначан, и да су концепти језичког и етничког идентитета унутар српске заједнице разноврсни. Тако се у испитивању субјективних критеријума за припадност групи као најзначајнија издвојила крсна слава, а затим следе језик, вероисповест и друга обичајна традиција.⁸ Према истраживању мађарских социолингвиста из 2003, припадници српске заједнице у конструкцији етничког идентитета истичу у највећем броју порекло – 73.2%, а у мањем броју матерњи

⁸ На питање „Да ли је неко Србин ако каже за себе да је Србин а не слави славу / не говори језик / није православац, не уважава српске обичаје, не иде у цркву?“ – скоро двоструко више испитаника је одговорило да неко није Србин ако не слави славу (36%) од оних који су одговорили да није Србин ако није православац (22%), односно не зна језик (21%) (Прелић 2008).

језик – 26.9%.⁹ По истицању порекла у односу на матерњи језик, слични су са немачком и ромском заједницом, а различити од румунске и словачке (Bartha, Borbély 2006: 358).¹⁰

Већина говорника српског, према сопственој процени, боље влада мађарским у писаној и усменој комуникацији. Сви припадници српске мањине сматрају да је изузетно знање мађарског неопходно, али имају подељене ставове о томе који је ниво знања језика потребан говорнику српског језика у Мађарској – од једноставне, свакодневне комуникације на српском (тзв. „кухињски језик“) до равноправне двојезичности српског и мађарског. Према оцени говорника, употребна вредност српског језика на локалном и глобалном плану је врло мала, и ту се даје предност мађарском (Bartha, Borbély 2006: 359). Ставови о српском говорном варијетету су такође подељени: у старијој генерацији се могу чути ставови о лепоти и чистоти матерњег језика, док говорници средње и млађе генерације оцењују свој говорни варијетет као „мешани, неправилни језик“ (Прелић 1995, 2001). У оценама које укључују емотиван однос и естетско вредновање, говорници показују да српски језик „више воле“ и да је он за њих „лепши“ од мађарског (Прелић 2001, 2008).

5. Закључак: могућности језичког планирања

Иако резултати истраживања сугеришу да језик није ни најважнији ни неопходни маркер у етничкој идентификацији код Срба у Мађарској, социолингвисти указују и на виталност српске заједнице. Наиме, уколико се везе са заједницом не прекидају ни онда када се изгуби језик, постоји јаче упориште за деловање политике ревитализације језика (Bartha, Borbély 2006). У језичком планирању би се свакако требало ослонити на развијене мањинске институције и припаднике мањине, као и на језичка истраживања и институције – како српске тако и мађарске државе. Проблем за образовање на

⁹ Испитаницима је постављено питање: „Шта је то што вас чини да се осећате Србином / Српкињом?“, и требало је да одаберу само један од понуђених одговора: (1) моји родитељи; (2) то је мој матерњи језик; (3) то је због језика који говорим; (4) припадам тој заједници (Bartha, Borbély 2006: 348).

¹⁰ Истраживање је обухватило српску језичку заједницу у Помазу (70 испитаника, оба пола, и све узрасне и образовне групе). Податке је сакупио наставник у основној школи у Помазу, г. Милош Симић.

српском језику у Мађарској представља мали број ученика и њихова расејаност, што смањује могућност да се добију средства од државе. Исто тако, уочава се недостатак посебних програма у Србији за децу из мањинских средина. Такође, потребно је разбити стереотипе о мањинским културама као претежно рурално-фолклорним, и развијати образовне и културне садржаје из области савременог говора и друштва (Прелић 2006). На виталност мањинског језика изразито лоше утиче било која врста језичког пуризма, тако да би у настави требало развијати осећај вредновања локалног идиома, и разумевање за специфичности говора и језичке интерференције код двојезичних особа.

Проучавање језика дијаспоре, односно мањине, свакако доприноси разумевању статуса и „вредности“ српског као језика „између великих и малих“ у савременој паневропској и глобалној перспективи (Пипер 2003). На основу прокламованих задатака српске социолингвистике (Radovanović 1996, Радовановић 2004), јасно је да недостају квантитативне студије употребе српског језика у Мађарској које би обухватиле различите узрасне и образовне групе. Сажети опис социолингвистичке ситуације српског језика указује да би оваква истраживања имала вишеструки значај – како у стварању реалне основе за језичко планирање, тако и у разумевању међујезичких контаката и етничке и језичке идентификације.

Литература

- Bartha, Cs., Borbély, A. 1995. The influence of age and gender on code switching among Romanians in Hungary. U: Gorter, D. (ur.) *Summer School Code-switching and Language Contact*. Ljouwert/Leuwarden, 284–230.
2006. Dimensions of Linguistic Otherness: Prospects of Minority Language Maintenance in Hungary. *Language Policy* 5. Springer Netherlands, 335–363.
- Borbély, A. 1995/1996. Attitudes as a factor of language choice: a sociolinguistic investigation in a bilingual community of Romanian-Hungarians. *Acta Linguistica Hungarica* 43/3–4. Budapest, 311–321.
1997. Hungarian-Romanian. U: Goebel, H., Nelde, P., Starý Z. & Wölck, W. (ur.) *Kontaktlinguistik / Contact Linguistics / Linguistique de contact* 2. Berlin, New York, 1749–1753.
2000. *The Process and the Factors of Language Shift and Maintenance: Sociolinguistic Research in the Romanian Minority Community in Hun-*

- gary. Open Society Support Foundation. <http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001138/01/146.pdf>
2007. Nyelvi attitűdök a magyarországi Román és Szerb közösségben. U: Zelliger, E. (ur.) *Nyelv, területiség, társadalom*. (A 14. Élőnyelvi konferencia (9–11. X 2006). Budapest, 89–94.
- Burzan, M. 1994. Problemi standardnog srpskog jezika u dijaspori. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XXXVII. Novi Sad, 105–108.
1996. Frazeologija u jeziku Srba u Mađarskoj. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XXXIX/1. Novi Sad, 157–162.
- Dobos, B. 2007. The Development and Functioning of Cultural Autonomy in Hungary. *Ethnopolitics* 6/3. Routledge, 451–469.
- Erb, M. & Knipf, E. 1999. Új lehetőségek és kihívások – új kommunikációs stratégiák? A magyarországi németek körében végzett nyelvismereti felmérés tanulságai. *Kisebbségkutatás – Szemle a hazai és külföldi irodalomból* 2. Budapest. [http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_1999_02/cikk.php?id=58]
- Euromosaic II. Vergleichende Zusammenfassung. http://ec.europa.eu/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/synthesis_de.pdf.
- European Charter for Regional or Minority Languages. <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=148&CL=ENG>
- Fishman, J. (ur.) 2001. *Can Threatened Languages Be Saved? : Reversing Language Shift, Revisited : a 21st Century Perspective*. Multilingual Matters.
- Gal, S. 1979. *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. New York, San Francisco, London.
1987. Codeswitching and consciousness at the European periphery. *American Ethnologist* 14. American Anthropological Association, 637–653.
1993. Diversity and contestation in linguistic ideologies: German-speakers in Hungary. *Language in Society* 22. Cambridge University Press, 337–359.
1995. Cultural basis of language use among German-speakers in Hungary. *International Journal of the Sociology of Language* 111. Mouton de Gruyter, 93–102.
- Grbić, J. 1994. *Identitet, jezik i razvoj. Istraživanje o povezanosti etniciteta i jezika na primjeru hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj*. Zagreb.
- Hill, J. 1985. The Grammar of Consciousness and the Consciousness of Grammar. *American Ethnologist* 12/4. American Anthropological Association, 725–737.
- Huffines, M. L. 1980. Pennsylvania German: Maintenance and Shift. *International Journal of the Sociology of Language* 25. Mouton de Gruyter, 43–57.

- Ilić, M. 2008. Oral History: From Autobiographical to “Collective“ Narrative – Serb Oral Discourse on the Expulsion of Germans from Hungary. U: Dahmen, W., Himstedt-Vaid, P., Ressel, G. (ur.) *Grenzüberschreitungen. Traditionen und Identitäten in Südosteuropa*. Festschrift für Gabriella Schubert. Wiesbaden, 189–203.
- 2008a. Coping with Socially Sensitive Topics: Discourse on Interethnic Marriages among the Elder Serbs in Hungary. *Proceedings of the International Conference on Minority Languages XI* (Pécs, Hungary 5–6. VII 2007) /u štampi/
- Ivić, P. 1961/1962. Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* IV–V. Novi Sad, 117–130.
1966. O srpskom govoru u selu Lovri. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 12. Budapest, 191–201.
- Jembrich, A. 1997. *Na izvori gradišćanskohrvatskoga jezika i književnosti/Aus dem Werdegang der Sprache und Literatur der Burgenlandkroaten*. Borta. *Magyar Közlöny*. <http://www.magyarokozlony.hu/nkonline/index.php>.
- Mayer, E. (ur.) 2005. *Kisebbségek Magyarországon 2004–2005*. Budapest.
- Nepszámlálás 2001. Központi Statisztikai Hivatal. <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/kotetek.html>.
- Nyomárkay, I. 1996. *Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenlandkroatischen*. Budapest.
- Petrović, T. 2009. *Srbi u Beloj Krajini: Jezička ideologija u procesu zamene jezika*. Beograd. [izdanje na slovenačkom: 2006. *Ne tu, ne tam: Srbi v Beli krajini in njihova jezikovna ideologija v procesu zamenjave jezika*. Ljubljana.]
- Radovanović, M. 2004. *Planiranje jezika i drugi spisi*. Novi Sad.
- Rakić, S. 1997. Izveštaj o dijalektološkom istraživanju govora Batanje. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 42. Budapest, 89–98.
1998. O govoru Deske. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 43. Budapest, 23–38.
- Szilágyi, J. 2006. *A tököli rácok története és népszokásai*. Tököl.
2008. *Tököli rác történetek*. Tököl.
- Spolsky, B. 2004. *Language Policy*. Cambridge University Press.
- Stepanović, P. 1997. Promene u govoru mohačkih Srba. *Hungaro-Slavica*. Budapest. 296–298.
- Šarošac, Đ. 1977. Južni Slaveni u Mađarskoj. *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*. Budimpešta, 7–33.

- Tóth, A., Vékás, J. 2005. Identität und Migration. Ergebnisse aus der ungarischen Volkszählung
2001. *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde*. Marburg, 193–213.
- Tsitsipis, L. 1998. *A Linguistic Anthropology of Praxis and Language Shift: Arvanítika (Albanian) and Greek in Contact*. Oxford University Press.
- Vékás, J. 2005. Spectra: National and Ethnic Minorities of Hungary as Reflected by the Census. U: Tóth, Á. (ur.) *National and Ethnic Minorities in Hungary, 1920–2001*. Columbia University Press, 1–161.
- Voss, C. 2004. Language Use and Language Attitudes of a Phantom Minority. U: Sikimić, B. (ur.) *Skrivene manjine na Balkanu*. Beograd, 51–65.
- Wasserscheidt, P. 2007. Mehrsprachigkeit und Sprachwandel bei Ungarisch-sprechen im serbischen Banat. [<http://amor.rz.hu-berlin.de/~wassersp/index.html>]
- Weinreich, U. 1953. *Languages in Contact*. Columbia University Press.
- Woolard, K. 1985. Language variation and cultural hegemony. *American Ethnologist* 12 (4). American Anthropological Association, 379–394.
- Белић, А. 1910. Неколике белешке са екскурзије по околини Будима и Пеште. *Босанска вила XXV/3–6*. Сарајево, 68–69.
- Бурзан, М. 1996. Српски језик у дијаспори. *Научни сасиџанак славистиа у Вукове дане 25/2*. Београд, Нови Сад, 339–345.
2003. О лексици Срба у Мађарској. *Српски језик 8/1–2*, год. VIII. Београд, 645–654.
- Варади, Т. 2003. Колективна права мањина у Мађарској. У: Чобелић, Н., Мацура, М., Башић Г., Ластих, П. (ур.) *Друшћивене науке о Србима у Мађарској* (Зборник радова са округлог стола одржаног 6–8. децембра 1998). Будимпешта, 183–190.
- Ганева-Райчева, В. 2004. *Българите в Унгарија – проблеми на културната идентичност*. Софија.
- Ивић, П. 1971. *Српски народ и њејов језик*. Београд.
1985 [1956] *Дијалектјолоија српскохрвајској језика. Увод у шиокавско наречје*. Нови Сад, 68–88.
1991. Миграције и дијалекти Срба јекаваца. *Из српскохрвајске дијалектјолоије*. Ниш, 257–273.
1994. О српском говору у Батањи. *Јужнословенски филолој L*. Београд, 33–49.
1997. О косовско-ресавском говору Чобанца близу Сентандреје. *Сентјандрејски зборник 3*. Београд, 225–237.

- Илич, М. 2008. Когда они становятся мы а когда они? Устный дискурс сербов из Венгрии. *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury* 20. (Zbornik radova sa konferencije "Swój - obcy (inny) w językach i kulturach słowiańskich. Problem tożsamości grupowej w Europie" u Lublinie, oktobar 2006). Lublin, 349–306.
- Јерковић, Ј. 1996. Данашњи оквири истраживања говора Срба у Мађарској. *Годишњак Филозофској факултета у Новом Саду* XXIV. Нови Сад, 5–9.
2000. Језик Јакова Игњатовића и данашњи говори Срба у околини Будимпеште. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLIII. Нови Сад, 273–278.
2007. Напомене о „мађаризмима“ у Стеријиним „Родолупцима“. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 52/1–2. Budapest, 165–171.
- Ластих, А. 2003. Политичко-правни положај мањина (првенствено српске мањине) од 1945. до 1990. У: Чобелић, Н., Мацура, М., Башић Г., Ластих П. (ур.) *Друшћивене науке о Србима у Мађарској*. (Зборник радова са округлог стола одржаног 6–8. децембра 1998). Будимпешта, 201–204.
- Ластих, П. 2004. О положају Срба у Мађарској. *Теме. Часопис за друшћивене науке* 2. Ниш, 805–830.
- Мијатовић, Ј. 1983. Прилог познавању лексику српских говора у Мађарској. *Прилози проучавању језика* 19. Нови Сад, 149–177.
- Миков, Л. 1994. Българин от Сазхаломбата. *Блџарски фолклор*, кн. 1, "Фолклорът на българите в чужбина". София, 90–95.
- Милорадовић, С. 2004. Српска етнолингвистичка популација у Мађарској: нека запажања. *Теме. Часопис за друшћивене науке* 2. Ниш, 859–864.
2005. Дијалектолошка и етнолингвистичка истраживања српске мањине. У: Становчић, В. (ур.) *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*. (Зборник радова са научног скупа одржаног 26–29. новембра 2003. године.) Београд, 299–314.
- Николић, М. 1993. Неке особине говора у Чипу код Будимпеште. *Јужно-словенски филолој* XLIX. Београд, 137–153.
- Петровић, Н. 1974. Микротопонимија неких српских насеља у Мађарској. *Прилози проучавању језика* 10. Нови Сад, 143–147.
1976. Патронимија неких српских насеља у Мађарској. *Прилози проучавању језика* 12. Нови Сад, 119–137.
1979. Главније фонетске особине неких српских говора у Мађарској. *Прилози проучавању језика* 15. Нови Сад, 71–99.
- Пипер, П. 2003. *Српски између великих и малих језика*. Београд.

- Прелић, М. 1995. *Срби у селу Ловри у Мађарској током XX века*. Будимпешта, 1995.
2001. Матерњи језик код Срба у Мађарској као симбол етничког идентитета. *Етнографија Срба у Мађарској* 3. Будимпешта, 98–107.
2006. Идентитет и култура националне мањине и народна традиција: неке дилеме на примеру Срба у Мађарској. *Етнографија Срба у Мађарској* 5. Будимпешта, 63–76.
2008. „(Н)и овде (н)и имамо“ : *концептуализација и симболизација етничког идентитета Срба у Мађарској на крају XX века*. Београд.
- 2008а. Бачки Буњевци: проблем идентитета у историјској и савременој перспективи. У: Становичић, В. (ур.) *Положај националних мањина у Србији*. (Зборник радова са научног скупа одржаног 24–26. новембра. 2005). Београд, 597–605.
- Радовановић, М. (ур.) 1996. *Српски језик на крају века*. Београд.
- Рашкова, Н. 1994. „Пръснати сме българите – едни наляво, други надясно...“. *Български фолклор*, кн. 1. „Фолклорът на българите в чужбина“. София, 96–101.
- Сикимић, Б. 2003. Срби на Чепелској ади, етнолингвистички поглед. *Етнографија Срба у Мађарској* 4. Будимпешта, 34–48.
2005. Бањаша на Балкану. У: Сикимић, Б. (ур.) *Бањаша на Балкану : етнички идентитет и етничке заједнице*. Београд, 7–12.
2006. Две мањине: Срби и Роми/Бејаша у мађарској Барањи. *Етнографија Срба у Мађарској* 5. Будимпешта, 101–112.
2007. Бугари као скривена мањина. У: Асенова, П. et al. (ур.) *Българските острови на Балканите*. София, 11–23.
- Сотиров, П. 2000. *Език и живот : Социолингвистическо описание на Българите в Унгарија*. Будапешта.
- Степановић, П. 1994. *Говори Срба и Хрватца у Мађарској : Штокавско наречје*. Горњи Милановац.
2000. *Говори Срба у Мађарској*. Будимпешта.
- 2000а. О говору Буњеваца у селу Чавољу у Мађарској. *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику* XLIII. Нови Сад, 559–563.
- 2000б. Ијекавски елементи у екавским говорима Срба у Мађарској. *Јужнословенски филолог* LVI/3–4. Београд, 1103–1109.
- Стефановић, Д. 1993. Из микропонимије насеља са српским живљем у околини Будимпеште. *Јужнословенски филолог* XLIX. Београд, 175–186.
2000. О административном језику Сентандрејаца у другој половини XVIII века. *Јужнословенски филолог* LVI/3–4. Београд, 1111–1120.

2003. Из микротопонимије Чипа. *Етнoгpафија Срба у Мађарској* 4. Будимпешта, 79–84.

Тирковић, С. 1982. Кретања према северу. У: Богдановић, Д. (ур.) *Истoрија српског народа II*. „Доба борби за очување и обнову државе (1371–1537)“. Београд, 314–329.

Summary

Marija Ilić

DYNAMICS OF LINGUISTIC AND SOCIAL CHANGE: MINORITY LANGUAGES IN HUNGARY AND THE SOCIOLINGUISTIC SITUATION OF SERBIAN

Over the past decades, minority languages and processes of language shift/maintenance have become an important scholarly concern. This paper aims to describe in brief the sociolinguistic situation of the Serbian minority language in Hungary with special attention paid to the relation between language ideology and processes of language shift/maintenance. The first section of this paper presents the current socio-political framework for protection of minority languages in Hungary. The second paper's section provides an overview of the main sociolinguistic surveys of the minority languages in Hungary that have had many centuries of contact with Serbian, i.e. German, Romanian, Bulgarian, and Croatian. Finally, the paper provides a quick recapitulation of the Serbian language research in Hungary, and depicts the current sociolinguistic situation of Serbian.